

59

1956

Az Oktatásügyi Minisztérium Szemléltető Filmkirendeltsége
díjfilm sorozatából

269. szám.

ÉSZAKI-SARKVIDÉK ÁLLATVILÁGA.

Állattani sorozat: 36.

Készült: 1955. évben.

1. Az Északi-sarkvidék szerkezetének térképe.

Északi-Sarkvidéknek szokták nevezni első közelítéssel azt a területet, amit az Északi-sarkkör körülkerít. Az Északi-sarkkört azonban nem vehetjük a sarkvidék déli határául, mert a tengerek és szárazföldek váltakozása a légáramlásokban is, meg a tengeráramlások járásában is olyan eltéréseket okoz, amelyek az éghajlatot a sarkkör külső és belső oldalán lényegesen megváltoztatják. Ennek következtében a sarkkörön belül vannak olyan vidékek /pl. a Spitzbergák környéke, melyet a Golf-áram északkeleti kiágazása fűt/ ahol a nyár olyan meleg, hogy a gabona is megterem. Az ilyen vidéket nem lehet a sarkvidékhez számítani. Az Északi-sarkvidék elkülönítését a többi földterülethez elsősorban a növényzet és az állatvilág, meg az ezekhez alkalmazkodott emberi élet teszi szükségessé. Az Északi-sarkvidéket az elkülöníti el legjobban a szomszédos területektől, hogy nincsen rajta erdő, hanem úgynevezett tundra. A növényzet legnagyobb részét mohából és zuzmóból áll, egypár virágos növényből és törpe fából, de ezek a fák egészen a földhöz lapulnak. Az Északi-sarkvidéket tehát körülhatároljuk a tundrák déli határával, illetőleg a 9-10°-os izotermával. Ez a határ nagyon kanyargós, hol mélyen délre nyulik, hol pedig messze északra ugrik. Az Északi-sarkvidéken folyó kutatások, felfedezések megállapították, hogy ez a vidék egy tengermedence /2000 m mélységű/. Tanulmányozták a jég mozgását, ill. a jégtakaró denudációs hatását, a Nap besugárzásának mértékét és ezek hatását a növény- és állatvilágra. Tanulmányozták továbbá az Északi-sarkvidék jellegzetes éghajlatát, a maximum és minimum ingadozását, valamint az éghajlati változásokat a geológiai korszakokon keresztül. Foglalkoztak a tundrák tanulmányozásával és ezzel kapcsolatban az állatvilág megismerésével, valamint az itt élő emberek életével. A Spitzbergákon pl. szenet találtak. Méréseket végeztek a Föld lapultságára vonatkozólag és hozzávetőlegesen megállapították a Föld mágneses pólusát.

A. Grönland. B. Laurentium őskori tönkje. C. Préri plató. D. Észak-amerikai Kordillerák. E. Kelet-Szibíria tönkje. F. Szibíriai alföldek. G. Ural hegység. H. Orosz-tábla. I. Skandinávia őskori tönkje. J. Calédoniai-hegység. K. Izland vulkáni tömege. A fekete foltok egészen fiatal, vulkáni kőzeteket jelentenek.

2. Északi fény.

Az északi fény Oszlóból nézve. A jobb oldalon a nagyon fényes részek rózsaszínűek, a többi rész sárgászöld színű volt.

3. Az északi sarkfény valódi helye.

A képen látható kettős kis karika a pólus helyét jelöli.

4. Észak-sarkvidéki táj.

A sarkvidék éghajlata nagyon száraz. Mindenütt kevesebb az évi csapadék összege 200 mm-nél, sőt sok helyen 100 mm-nél is kevesebb. A szárazságot azonban nagyon mérsékli a kevés párolgás. A hóesés nem olyan nagy, viszont a kisugárzás folytán erősen lehült jég felszínén annyi dér képződik, hogy ez egy igen tekintélyes mennyiségű csapadéknak felel meg. A hóolvadás jelentékeny, ennek következtében pl. a grönlandi jégtakarón egész patakok folynak. Az Északi-sarkvidék növényzete gyér, ennek következtében növényevő emlős kevés van. Ezek közül legfontosabb a rénszarvas. A zord időjáráshoz való alkalmazkodás megmutatkozik az Északi-sarkvidék állatvilágának egész szervezetében, amint ezt az alábbiakban tapasztalhatjuk.

5. Grönlandi fóka. /Phoca groenlandica./

Hazája tulajdonképpen a sarki tenger 67. szélességi fokától északra van. Onnan kalandozik el időnként egy-egy példány a skót partokra, az Északi-tengerbe és a La Manche-csatornába, ahol legutóbb 1903-ban fogtak egy példányt. A grönlandi fóka kerüli a szárazföldet, kizárólag a jégen él, ott születnek meg kölykei is. Színe fehér, nyereg- vagy holdalaku folttal, amely a válltól a farkig ér. Orra fekete. Mellső lábán a második ujj a leghosszabb.

6. Borjúfóka. /Phoca vitulina./

A borjúfóka kimondottan parti állat, amely legszívesebben öblökben és folyótorkolatokban tartózkodik és a nyílt tengerre csak ritkán megy ki. A borjúfóka az Észak-Atlanti-óceán minden partján és összes szigetein lakik, Európában Izlandtól egészen Portugáliáig, Grönlandban az északi szélesség 73. fokáig, Labrador partjain, a Davis-szorosban Új-Jerseyig. A felnőtt hímek elérik a 2 m-t. Súlyuk 50-75 kg közt van és 12-18 liter olajat adnak. A nőstények valamivel kisebbek. Arckoonyájuk rövid, orruk finom, fejük a macskáéra emlékeztet. Színük igen változatos. Leggyakoribb a sárgásszürke alapszín, amelyet szabálytalanul elhelyezett kerek barna, vagy fekete foltok díszítenek. A hason csak néhány apró folt van. Igen jellemző rá a szemet szegélyező elmosódott szélű világosabb gyűrű. Az újszülöttek szőrruhája kezdettől fogva olyan, mint a felnőtteké. Táplálékuk a hal és így igen kártékony állatok.

7. Hólyagos fóka. /Cystophora cristata./

Az Északi-Jeges-tengerben és az Atlanti-óceán északi részein fordul elő. A felnőtt hímek hossza 2,3 - 2,5 m-t ér el. A fajnak legfőbb bélyege az a felfújható bőrhólyag, mely az öreg hím arcát és feje tetejének legnagyobb részét beborítja. Hosszu, kissé felálló szőrruhája a hátoldalon sötét dióbarna, vagy fekete színű, sötét fekete folttal tarkázott.

8. Északi oroszlánfóka. /Eumetopias jubatus./

Legfontosabb faji bélyege, hogy zápfogai egymástól távol állanak, míg a rokon fajokéi zárt sort alkotnak. Bajuszsörtéje sárgásfehér. A szőrzet színe igen változó, vörösesbarna, fakószürke, stb. Átlagsulya 200 kg. Testhossza 3-5 m között van. Hazája a Csendes-óceán északi partvidéke, az északi szélesség 53. és 57. foka közt, mégpedig nemcsak Ázsia és Amerika partjai, hanem a legtöbb sziget is, amelyek ezen az övön belül találhatóak. A San-Franciscoi-öböl bejáratában és még délebbre, alsó Kalifornia egyes pontjain is találtak északi oroszlánfókát.

9. Medvefóka, vagy tengeri medve. /Arctocephalus ursinus L./

A hímek hossza 2-2,5 m, a nőstények ennek a felét is ritkán érik el. A hímek sulya 200-300 kg, a nőstények csak 50-60 kg-t nyomnak. A medvefóka feje hosszabb, mint a fókáké általában. Nyaka rövid, farka kurta és hegyes. Szája aránylag kicsi, az orrlyuk hasitékyszerű. Szeme nagy, sötét és élénk kifejezésű. A felsőajkát merev szőrökből álló bajuszsörte szegélyezi. A mellső láb uszóalaku, puha fekete bőr takarja, a hátulsó igen széles és hosszú. Bőrét selyemlágyságu, sűrű gyapjuszőr borítja, alapszíne barna. A szigeteken és szirteken csupán a szaporodás idején tartózkodik, az év többi hónapjait kizárólag a tengeren tölti. Prémje igen értékes. Az Északi-sarkvidékek lakói husáért is vadásszák.

10. Rozmár. /Odobenus rosmarus L./

Északkelet-Ázsia és Északnyugat-Amerika partjain honos. 4-5 m-re is megnő. Sulyát 1000 kg-ra becsülik. Teste hosszúra nyult, a dereka a legvastagabb, de ettől kezdve hátrafelé nem hegyesedik ki annyira, mint a fókáké. Lábai 5-5 ujj van rövid, tompa karmokkal. Feje a testhez viszonyítva kicsi és kerek. Az orr rövid, széles és tompa. Vastag, erős bajuszt visel. A csaknem teljesen csupasz és igen vastag bőr színe élénkbarna. A hímek agyara 0,75 m hosszú és 3 kg sulyu, a nőstényeké valamivel gyengébb. Igen jó uszók. Évenként egyetlen kölykük születik. Táplálékuk vegyes: rákok, kagylók, férgek és más alsóbbrendű állatok, melyek az iszapban, ill. a jégpáncél, jégpárkány mellett élnek. A táplálékul szolgáló állatokat agyarával fejt le, bajuszsörtéivel seprí össze és hörpánti fel. Ilyenkor a serték mint szívókészülékek működnek. Agyarát, bőrét és zsírját használják fel.

11. Kacsacsőrű cet. /Hyperoodon ampullatus Forst./

Megtalálható az Északi-Jeges-tenger tájain és az Atlanti-óceán északi részein. Feje meredeken emelkedik a keskeny, erős csőr fölé. Teste megnyult, a fark felé elvékonyodó. Csőralakuan megnyult orra 30-60 cm-re nyulik előre. Az alsó állkapocs közepétől mindkét oldalt az állkapocs mentén rövid, de mély bőrbarázda húzódik hátrafelé. Ez a barázda a torkán is megtalálható. Bőre sima, fényes és egyenletesen fekete. Évenként megjelenik a Faróer-szigetek táján, nem ritkán az angol partokon és a Davis-szoros bejáratánál is gyakori. Egyes példányai Hollandia, Németország, Svédország és Szibíria partjain is feltűntek. Olajának nagy jelentősége van a gyapotfonó iparban.

12. Narvál. /Monodon monocerus./

Fogazata eltér a többi cetféléttől abban, hogy a felső bal állkapcsában két hatalmas, 2-3 m hosszú, csavarodott, belül üres, vízszintesen előreálló agyara van. Felső állkapcsában elől 2 fog, hátul egy zápfog található. Alsó állkapcsában csak az embrionális állapotban vannak fogak. Teste orsóalaku, rövid, széles és vastag. Légzőnyílása félhold alaku és a homlok közepén található. Jól fejlett mell- és farkuszóli vannak. Hátuszója nincs. Bőrének alapszíne sárgásfehér, sötétbarna foltokkal. Előfordul az északi szélesség 70-80 foka között, a Davis-szorosban, Baffin-öbölben, a Jeges-tengerben, valamint Grönland és Izland között.

13. Bálna. /Balaena nuphlicetus L./

Testének hossza rendszerint 18-20 méter. A him feje nagyobb, mint a nőstényé. Szája igen nagy /hossza 5-6 m, szélessége 2,5-3 m/, orra erősen szőrözött. A kb. 45 cm hosszú légzőnyílások kb. 3 m-re fekszenek az orr csucsától. Színük változó; szürkésfehér a fej, sötétkék a test többi része. Az Atlanti- és Csendes-óceán északi részein, valamint a Jeges-tengerben honos. Ha nem zavarják, minden 15-20 percben a felszínre emelkedik levegővételre. Az általa kibocsátott vizsugár a 4 m magasságot is eléri. Táplálékát rákok, csigák, kagylók alkotják. Testének minden része felhasználható /halzsír, halcsont stb./. Husát, szalonnáját táplálékként használják a sarkvidék lakói. Agyarából, ill. belső részeiből különféle dolgokat készítenek. /Csonttárgyak, illatszerek stb./

14. Fókavadászat.

Az ábra egy eszkimót mutat be, aki szigonnyal fókára vadászik. / Az ábrán szereplő fóka, hólyagos fóka. /

15. Jeges, vagy sarki róka. /Canis lagopus L./

Teste kb. 95 cm hosszú és ennek jóharmada a farkhossza. Bundája télen föld- vagy sziklaszínű /felső kép/, nyári bundája hószínű, vagy sötét /alsó kép/. 50°-nál alacsonyabb északi szélesség alatt csak Szibiriában fordul elő. Lekerakitett füleivel, alacsony lábaival, mancsait és a test többi részét fedő sűrű szőrzetével, nagyon bozontos farkával és változó színeivel különbözik a mi rókáinktól. Mindennemű állati táplálékot kedvel, sőt a tengerből kivetett dögöket is fogyasztja. Prémje értékes.

16. Ezüstróka.

Olyan jegesróka, amely télen sem fehéredik meg. Színe a világoskék szintől a vörösesbarnáig változik. Nem külön faj, hanem csak különleges sötétebb változata a sarki rókának. Szibíria északi részein is honos.

17. Jegesmedve. /Ursus maritimus/.

A jegesmedve a Föld legészakibb részeinek lakója. Észak felé a sarkig is elmegy. Dél felé csak kivételesen található az északi szélesség 55. foka alatt. Dacolva a legzordabb időjárással, össze-vissza kóborol a szárazföldön és a tengeren, jégen és hűlámokban. A Baffin- és Hudson-öböl környékén, Grönlandban, Labra-

dorban, Spitzbergákon és a többi északi szigeteken él. 1,3-1,4 m magasság mellett teste 2,5-2,8 m hosszúra is megnő. Sulya 600-800 kg. Zápfogai nem olyan szélesek, mint a többi medvéé. Feje hosszúkás, laposra nyomott és aránylag keskeny. A fej hátsó része megnyult, homloka lapos, orra hegyes, hátrafelé vastagodó. Fülkagylói kicsinyek, lefelé kerekítettek, orrlukai tágak. Farka rövid és vastag. Testét dus szőrzet borítja, színe egész éven át tiszta hófehér, vagy sárgásfehér, szeme körül sötétebb gyűrűt találunk. Szemhéjain nincs pillaszőr. Karmai közepeshosszúak, vastagak, görbék. Igen jó uszó víz alatt és víz felett egyaránt. Téli álmat nem alszik. A nőstény télen szüli meg fiait. Tápláléka a tengerben élő mindenféle állat. Husáért, zsirjáért és bundájáért vadásszák.

18. Uszó jegesmedve.

A jegesmedve testének nagy hájtömege biztosítja, hogy a test fajsulya megközelítse a víz fajsulyát. Ennek következtében a jegesmedve néha napokig képes beláthatatlan területeket végigszelni.

19. Közönséges lumma. /Uria lomvia L./

Feje, nyakának elülső része és felsőteste bársonybarna. A szárny tollainak hegye fehér úgy, hogy a szárnyon fehér harántcsík támad. Testének alsó részei fehérek, az oldalakon barna, hosszanti foltokkal. Téli tollazatban a nyak elülső része és részben a pofa hátsó fele fehér. Szeme barna, csőre fekete, lábai ólomszürkék, kívül sötétebbek. Testhossza 46 cm. Szárnyhossza 21 cm. Az 58-80 é.sz. fokok közé eső vidékeken él.

20. Dolmányos és ezüstös sirály. /Laurus marinus és laurus argentatus./

A dolmányos sirály nagyobb, mint a holló. Tollazata fehér, szárnya kékes-palafekete. Előfordul Észak-Amerikában, Labradorban, de még dél felé egészen a Földközi-tengerig is lehuzódik.

Az ezüstös sirály szárnyai világosszürkék. Evezői szürkék, csőre sárga, az alsó káva kiszögelésén vöröses folt található. Észak-Európa tengerein honos. Néha az északi szélesség 40°-ig nyomul délre.

21. Óriás alka. /Plautus impenis L./

Kb. ludnagyságu madár. Tollazata felül fénylőfekete, melle szürkésfehér, szemfoltja is fehér. Hazája a Magas Észak. Az Atlanti-óceán északi és a Jeges-tenger déli részein honos. Jó uszó. Tojásait nem védelmezi, de ha őt támadják, hevesen védekezik.

22. Fenyérfutó. /Chalidris arenaria L./

Kb. a 80° északi szélességig felhuzódik. Bubospacsirta nagyságu madár. Téli tollazatának színe fehér, nyári tollazata szürkésfehér. Bár igen jó futómadár, könnyen elejthető és szelidíthető. Kelet-Grönlandban, Észak-Alaszkában, Taimyr félszigeten, a Jenyiszej torkolatánál, sőt még Izland szigetén is megfigyelték ezeket a madarakat. Költözéskor levonul Angliába - hol egyesek telelnek -, Hollandiába, Franciaországba, Kinába, Japánba, sőt Dél-Amerikába is elkerül. Fészket kőomlásos, kavicsos helyen készíti.

23. Havasi füles pacsirta. /Eremophila alpestris L./

Tarka színezetű, igen dúsz tollazatu madár. Életmódja azonos a mezei pacsirtáéval. Növényi magvakkal, apró rovarokkal táplálkozik. Hazája Európa legészakibb része és Észak-Ázsia tundravidéke.

Készült a FELSŐOKTATÁSI JEGYZETELLÁTÓ VÁLLALATNÁL, BUDAPEST
Felelős vezető: Heitter Imre